

Nosková, Kateřina

Olomoucká kolektivní monografie o lingvistickém synkretismu

Opera Slavica. 2017, vol. 27, iss. 4, pp. 83-87

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137418>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

и заочной форм обучения, учащимся на филологическом факультете, а также аспирантам, преподавателям-филологам. Оно может быть использовано как на занятиях, так и для самостоятельной работы студентов.

Алеи Бранднер

Olomoucká kolektivní monografie o lingvistickém synkretismu

VOBOŘIL, L., SLOVÁK, V. a kol.: *Теоретические и прикладные аспекты лингвистической синкретологии*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2015. ISBN 978-80-244-4867-1.

Kolektivní monografie *Теоретические и прикладные аспекты лингвистической синкретологии* vznikla v rámci výzkumného grantu „Synkretismus v ruštině v komparaci s vybranými slovanskými jazyky“ získaného hlavním řešitelem projektu **PhDr. Ladislavem Vobořilem, Ph.D.**, volně navazuje na tematicky podobně zaměřenou monografii z roku 2014. Vedle L. Vobořila se na práci podílel zejména kolektiv mladých lingvistů z katedry slavistiky Univerzity Palackého, ale také respektovaní představitelé české a ruské lingvistiky. Rusky psanou publikaci vydala Univerzita Palackého v Olomouci v roce 2015, k dostání je v tištěné podobě ve specializovaných knihkupectvích.

Monografie představuje jistý dialog generací, neboť zde poprvé vyzkoušeli své síly mladí lingvisté s čerstvě ukončeným magisterským vzděláním stojící na prahu své akademické kariéry (V. Slovák, P. Varga, K. Neumannová, O. Cagašová, M. Brandejsová), ale přispěly do ní také renomované osobnosti ruské a české lingvistiky: v oblasti syntaxe **H. Flídrová** z Katedry slavistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci; **J. Kesner** z Katedry ruského jazyka a literatury Pedagogické fakulty v Hradci Králové; **I. J. Graněvová** působící na Státní univerzitě v Nižním Novgorodu; **M. V. Pimenovová** z Vladimírské státní pedagogické univerzity; **S. A. Rylov** ze Státní univerzity v Nižním Novgorodu. O největší penzum textu se postaral hlavní autor monografie **L. Vobořil**, odborník rovněž z olomouckého slavistického pracoviště.

Autoři si v práci kladou za cíl popsat prameny, podstatu, charakter a vnitřní logiku existence a vývoje **lingvistického synkretismu**. Rovněž je patrná jejich ambice postavit základy lingvistického synkretismu a lingvistické synkretologie jako samostatného směru v současné jazykovědě a jako specifického vědecko-výzkumného paradigmatu. Kolektivní monografie vznikla na průsečíku ruské a české lingvistické

tradice, opírá se však zejména o propracované teoretické a metodologické **výzkumy ruských teoretiků** 20. a počátku 21. století, mezi nimiž můžeme jmenovat např. V. S. Solovjova, R. Jakobsona, A. F. Loseva, V. V. Kolesova, S. D. Kacnel'sona, V. V. Babajcevovou, V. V. Buzarova, V. I. Furašova, M. V. Pimenovovou či I. V. Vysockou. V knize jsou obsaženy rovněž fundamentální myšlenky představitelů **světové lingvistiky** (Ch. Bally, W. Humboldt, L. Hjelmslev, O. Jespersen), pražských strukturalistů (V. Skalička) a českých rusistů (O. Leška). Objektem výzkumu jsou **synkretické fakty**, tj. jazykové jevy s asymetrickým vztahem označujícího a označovaného na lexikální i gramatické úrovni jazykového systému, a zkoumají se rovněž zákonitosti fungování daných jednotek v jazyce i řeči. Jako ilustrativní materiál byly v práci použity textové materiály ze **všech funkčních stylů** – monografie obsahuje příklady hovorového stylu získané z českého a ruského korpusu, internetových stránek, diskuzních fór či blogů, příklady z umělecké literatury, odborné literatury a rovněž z publicistických textů.

Kolektivní monografie je rozdělena na 4 části, jež se dále člení na menší kapitoly, kterých je celkem jedenáct. V úvodu a v první části (*«Общие положения теории лингвистического синкретизма»*), která je zaměřena obecněji a sestává pouze z jedné kapitoly, nastiňuje **L. Vobořil** teoretická a metodologická východiska práce, je zde představena historie otázky, nelingvistické a lingvistické aspekty synkretismu, dále je podána vyčerpávající definice interdisciplinárního termínu „synkretismus“, jsou vysvětleny rozdíly mezi synkretismem a příbuznými jevy založenými na asymetrii jazykového znaku (neutralizace, homonymie, polysémie, kontaminace atd.) a je zde rovněž zmíněna typologie synkretismu, jeho příčiny, podmínky i důsledky. V dalších částech publikace se podrobně rozebírá shromážděný jazykový materiál.

Ve druhé části (*«Явления синкретизма на морфологическом уровне языковой системы»*) se autoři zabývají synkretismem na morfoloogické úrovni jazykového systému. **L. Vobořil** se nejdříve soustředí na problematiku vymezení slovních druhů v tradiční lingvistice i v kontextu nových jazykovědných směrů, v nichž se slovní druhy klasifikují s ohledem na synkretické formy v nich přítomné. Mezi přechodné slovní druhy se řadí např. přechodníky, přídavná jména slovesná, zájmena, číslovky či modální slova. Autor dále objasňuje termíny spojené s přechodnými slovními druhy jako *омокомплекс*, *функциональные омонимы* či *гибридные слова*. Problematika přechodnosti a synkretismu v systému slovních druhů je demonstrována v následující kapitole na detailní analýze synkretického hybridního slova *«типа»*. Autor dochází k závěru, že slovní tvar *«типа»* se v ruštině používá ve spisovné i nespisovné variantě. Daná forma může vystupovat jako substantivum v genitivu (př. *«Нам нужны три типа специалистов»*), předložka (př. *«Я готовился к герою типа Смердякова»*) nebo částice (př. *«Он, что, типа, из Америки приехал?»*). Existují však mnohé pomezí případy, v nichž se ve tvaru *«типа»* mísí atributy jak autosémantických, tak

synsémantických slovních druhů, např. «*То же самое можно сказать и о текстах типа „молитва“*» (substantivum/předložka); «*Больше ничего такого типа нету?*» (substantivum/částice).

V další kapitole se **H. Flídrová** zabývá synkretismem v některých slovesných formách ruského imperativu, indikativu a kondicionálu ve srovnání s českým jazykem. Synkretické slovesné formy 1. osoby plurálu indikativu a 1. osoby plurálu imperativu se týkají paradigmatu dvou způsobů – indikativu a imperativu, přičemž rozdíl mezi nimi se při použití v textu stírá a dané formy jsou vzájemně zaměnitelné («*Поудём посмотрим?*», «*Поудём купаться?*»), jejich význam lze odvodit pouze z konkrétního kontextu komunikační situace. Oproti tomu synkretické formy vznikající v rámci paradigmatu jednoho způsobu (imperativu, indikativu, kondicionálu) se v důsledku transpozicičního použití některých forem od sebe zřetelně významově liší – to se týká např. imperativu 2. osoby singuláru a jeho užití v transpozici («*Приди!*» / «*Приди я вовремя, ничего бы не случилось*»). Autorka se domnívá, že dané příklady synkretických forem rovněž významně obohacují teorii i praxi překladu v rusko-českém konfrontačním plánu. Popisované konstrukce se v ruštině používají převážně v hovorové řeči a mají expresivní nádech. Pro Čechy je často velice obtížné dané konstrukce přeložit a někdy dokonce pochopit (např. «*Я с ним шушу, а он возьми и ударь меня по голове*» ≈ *Žertujete spolu a on mě z ničeho nic udeří po hlavě*).

V následující kapitole se **I. J. Graněvová** věnuje realizaci ruského zájmeně *мы* v hovorové řeči ve srovnání s češtinou z hlediska synkretismu a přechodnosti. Autorka dochází k závěru, že v hovorové řeči ztrácí daná zájmena svou deiktickou funkci a dochází u nich k lexikalizaci a substantivaci. Použití zájmen *мы* a *ты* se v ruštině a češtině zásadně nerozlišuje, což svědčí o univerzálním charakteru modelů okazionální přechodnosti a synkretismu daných osobních zájmen v přirozených jazycích a o univerzálních vlastnostech lidské komunikace vůbec. Příčiny shodného používání ruských a českých variant zájmen *мы* a *ты* se vysvětlují zejména genetickou příbuzností obou porovnávaných jazyků. Užívání ruského zájmeně *мы* však kvantitativně výrazně převyšuje užívání daného zájmeně v češtině. Rozdíl je rovněž v kvalitativní různorodosti obou zájmen, což je patrně podmíněno specifickými syntaktickými vlastnostmi češtiny, pro kterou je typické funkčně omezené užívání osobních zájmen 1. a 2. osoby.

V šesté kapitole se **J. Kesner** zabývá synkretismem v pasivních a neosobních konstrukcích v současném ruském a českém jazyce. V dané kapitole jsou ze strukturně-sémantického hlediska rozebírány otázky spojené se vzájemným vztahem pasivních a neosobních konstrukcí se zvrtnými slovesnými tvary a zvrtnými slovesy a rovněž s přičestími trpnými. Pro sestavení stupnice přechodnosti byl použit komplex diferenciálních příznaků, z nichž je na jednu stranu škály umístěno směřování děje k podmětu, na stranu druhou poté nesubjektový charakter děje či stavu.

Ve třetí části («Явления синкретизма на синтаксическом уровне языковой системы») se zkoumají dílčí otázky synkretismu a přechodných jevů na syntaktické úrovni v synchronním a diachronním rusko-českém srovnávacím plánu a rovněž jsou popisovány problémy obecné modality na pomezí oznamovacích a rozkazovacích vět. Třetí část monografie uvozuje **V. Slovák** kapitolou věnovanou synkretismu v systému větných členů, konkrétně předmětu a příslovečného určení. Autor vychází z předpokladu, že systém vedlejších větných členů je postaven na dvou hlavních principech: logicko-gramatickém (syntaktické vztahy mezi jednotlivými komponenty) a formálním (způsob vyjádření daných vztahů). U daných vedlejších větných členů dochází často k nesouladu mezi jejich obsahovým a formálním plánem, v takových případech se jedná o synkretické větné členy stojící na pomezí mezi předmětem a příslovečným určením, přičemž jejich jednoznačné umístění na stupnici předmět – příslovečné určení lze určit velmi obtížně (např. *сижу день и ночь, спать ничком*). Existence synkretických větných členů z jedné strany komplikuje celý větněčlenský systém, z druhé strany však umožňuje klasifikovat větné členy přirozeněji a méně násilně.

V následující osmé kapitole se přispěvatelé **V. Slovák** a **P. Varga** na materiálu tří evropských jazyků (ruštiny, češtiny, němčiny) zabývají synkretismem v oblasti obecné modality, konkrétně na úrovni oznamovacích a rozkazovacích vět, přičemž jejich cílem je odhalit hlavní shody a rozdíly daného fenoménu v ruštině, češtině a němčině. Autoři rozdělili vybrané věty podle struktury a komunikativní funkce a došli k závěru, že v daných třech jazycích mezi těmito dvěma aspekty neexistuje symetrie (např. «*Ты сейчас пойдешь туда*» – ze strukturního hlediska jde o oznamovací větu, z hlediska komunikativního o rozkazovací; odpověď na otázku „*Darf ich gehen?* – *Geh nur!*“ neobsahuje přísný rozkaz, ale povolení; věta „*Zitra půjdeš a řekneš mu to*“ je z formálního hlediska větou oznamovací, z hlediska komunikativního se však jedná o rozkaz). Proto se snaha zařadit jednotlivé věty vždy jednoznačně k jednomu typu vět podle modality jeví jako nesprávná a z hlediska lingvistického vývoje dokonce nežádoucí.

Devátou kapitolou přispěl do monografie **S. A. Rylov**, jenž provedl srovnávací analýzu synkretických syntaktických konstrukcí ve starých slovanských jazycích. Autor se domnívá, že ze synkretického hlediska existovaly mezi staroruštinou, staročeštinou a staroslověnštinou na syntaktické úrovni značné rozdíly, nehledě na jejich společný praslovanský původ. Od analyzovaných slovanských jazyků se výrazně odlišuje staroruština, v níž nacházejí široké uplatnění specifické konstrukce, ve kterých dochází k řetězení vět narativního typu. Dané syntaktické konstrukce se hojně užívají ve staroruských letopisných a uměleckých textech, kde mají značně hovorový charakter, ve staročeštině a staroslověnštině je však nenacházíme vůbec. Ve staročeských a staroslověnských epických textech se oproti tomu hojně vyskytují

jevy syntaktického synkretismu, jenž se projevuje použitím přechodných konstrukcí stojících na pomezí mezi větou jednoduchou a souvětím či souvětím souřadným a podřadným. Na výskytu daných konstrukcí se podílela patrně složitá syntax spisovné latiny a starořečtiny, jež měla na slovanské jazyky vliv.

Závěrečná čtvrtá část monografie («*Лексико-семантический синкретизм: вопросы синкретсему*») je věnována otázkám synkretismu na lexikální a lexikálně-sémantické úrovni jazykového systému, především pak otázkám tzv. synkretsémie. Desátá kapitola, jejímiž autorkami jsou **M. Brandejsová**, **K. Neumannová** a **O. Cagašová**, pojednává o slovní zásobě sociolektů, konkrétně studentského, počítačového a profesionálního klenotnického žargonu, ze synkretologického hlediska. Autorky docházejí k závěru, že lexikálně-sémantický synkretismus se vyskytuje i v sociálních variantách jazyka. Ze srovnávacího hlediska se našly jak v ruském, tak v českém žargonu shodné synkretické prvky, přičemž nejtypičtějším synkretickým rysem je obsahová synkretsémie, konkrétně metaforické (např. *зоонарк* – zavirovaný počítač; *шериф* – ředitel školy) a metonymické (*склероз* – operační paměť; *кnedлікárна* – studentská jídelna) synkretické významy.

O poslední příspěvek kolektivní monografie se postarala **M. V. Pimenovová**, jež se zabývá synkretickými jevy na lexikální úrovni jazykového systému. Autorka uvádí, že v současné ruštině vedle sebe koexistují nejrůznější semasiologické kategorie (monosémie, polysémie, homonymie, synkretsémie atd.), a domnívá se, že synkretismus coby fenomén formálně-obsahové jazykové asymetrie je všeobecným objektivním lingvistickým jevem, díky němuž se může jazykový systém neustále vyvíjet.

Celková struktura monografie je logická a přehledná. Obsah práce je členěn velmi detailně, což napomáhá k dobré a rychlé orientaci v textu. Redaktoři monografie L. Vobořil a V. Slovák odvedli poctivou a kvalitní práci, jejich koncepční přístup je velmi promyšlený, stejně jako jsou do detailů promyšlené a propracované všechny analýzy jazykového materiálu. Bohatý seznam literatury i časté citace jsou důkazem, že se autoři výborně seznámili s dosavadními pracemi v oblasti zkoumané problematiky. Zdařilé zpracování složitého tématu přináší nové podněty pro konfrontační výzkum současné ruštiny a češtiny i pro porovnávací popis nejstarších fází současných slovanských jazyků. Příznivě lze hodnotit i to, že se na nesnadné práci podíleli vedle zkušených a kvalifikovaných lingvistů i mladší kolegové s menšími zkušenostmi, aniž se tento rozdíl viditelně projevil na kvalitě získaných výsledků.

Závěrem můžeme konstatovat, že kolektivní monografie *Теоретические и прикладные аспекты лингвистической синкретологии* je velmi zajímavou a originální publikací nejen pro odborníky, ale také pro učitele a studenty filologických oborů, především rusistických a slavistických, kteří chtějí hlouběji proniknout do studované problematiky.

Kateřina Nosková